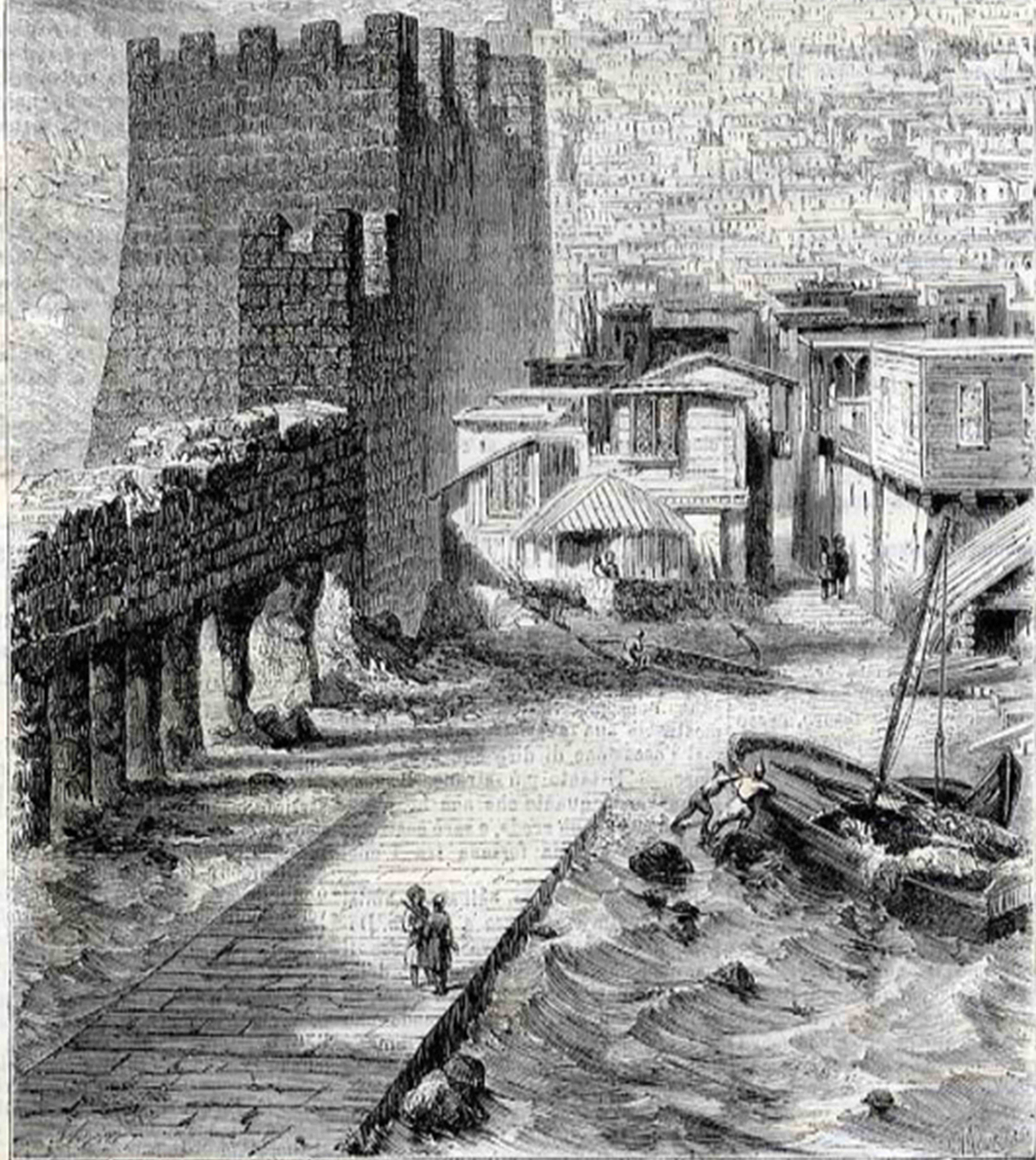

גורן-גורן
לפניו

ალ-ფარეხი საქართველოში

იმ არაბ ისტორიკოსთა შორის, რომლებიც საქართველოში ყოფილან, სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარეხის.

აქამდე იბნ ალ-ფარეხი იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარეხი დაიბადა 510/1116 წ. ქ. მაჰმადფარეხიში მდ. ტიგროსის მარცხენა შენაკადზე, დიარბაქრიდან 70 კმ. დაშორებით. გარდაიცვალა 577/1181 წლის შემდეგ [8, გვ. 22].

ალ-ფარეხი ბევრს მოგზაურობდა, უმეტესად სამსახურებრივი საქმეების გამო. მოგლილი ჰქონია სირიის, მესოპოტამიის, წინა აზიისა და კავკასიის ბევრი ქვეყანა და ქალაქი.

548/1153 წ. იგი თბილისში ჩამოვიდა, აქ ერთ ზამთარს დარჩა და შემდეგ დემეტრე I-ის სამსახურში შევიდა, როგორც ჩანს, მეფის მდივნად. საქართველოში მან რამდენიმე ხანი დაჰყო და მთელი ქვეყანა მოიარა კიდით-კიდემდე - ალანიდან ჯარუბანდამდე. ალ-ფარეხი თან ახლდა მეფეს, როდესაც იგი თავისი სამეფოს მოსაყდელად გაემართა. ამ მოგზაურობის დროს იგი შეხვდა დერბენდის მმართველს, ამირა აბუ მუზა-ფარს, რომელიც მეფე დემეტრეს სიძე იყო (ქალიშვილის ქმარი). აქვე მან ნახა და ესაუბრა დერბენდის ახლოს მცხოვრებ არაბებს, რომლებსაც იქ ორი სოფელი ჰქონდათ გაშენებული. საქართველოში მოგზაურობისას მას უნახავს დიდგორის ბრძოლის ველი და ტყე, სადაც თავს აფარებდა გაგის ბრძოლის დროს დამარცხებული ქართველთა მეფე გიორგი.

ალ-ფარეხი ცოცხლად და საინტერესოდ აღწერს თბილისში მისი ყოფნისა და საქართველოში მოგზაურობის ამბებს. ამავდროს, დიდ ყურადღებას იჩენს წინააღმდეგონო ხანის საქართველოს ისტორიის საკითხებისადმი. თბილისიდან წასული, იგი სიცოცხლის უკანააქნეო ხანებამდე ავალყურს ადევნებს ამ ქვეყნის შინაურ ვითარებასა და საგარეო პოლიტიკას. განსაკუთრებით კი, მის ურთიერთობას მეზობელ მუსლიმურ სასახეო მწიფოებთან.

ამ გარემოებამ განსაზღვრა მისი დიდი დაინტერესება ისეთი საკითხებით, როგორცაა: თბილისის მდგომარეობა XI-XII ს. პირველ ნახევარში, დიდგორის ბრძოლა, დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის განთავისუფლება და ქართველი მეფეების დამოკიდებულება მუსლიმებისადმი.

ალ-ფარეხი აზრულობს „მაჰმადფარეხის ისტორია“ („თარგმანი ალ-მაჰმადფარეხი“) მისი მშობლიურ ქალაქის ისტორიას აღწერს დაარსებიდან ავტორის სიცოცხლის უკანას-

1. მისი ბიოგრაფიისათვის ყველაზე მეტ ცნობას მისივე თხზულება შეიცავს იხ. ბრატანოვის მუშაურობის ხელნაწერები №. 5803, №. 6310, აგრეთვე ამედროზი [7], ავადი [8, გვ. 1-62].

2. პიჯრის 548 წ. იწყება 1153 წ. 29 მარტს და მთავრდება 1154 წ. 17 აპრილს.

3. 549 წ. უკანასკნელ თვის 13 რიცხის (1154 წ. 26 ივლისი) შემდეგ, სულ რამდენიმე პერიოდში, ალ-ფარეხი უკვე ხლათშია. მან თავი დაანება ქართველთა მეფის სამსახურს, გავიდა თბილისიდან და ჩავიდა ხლათში (იხ. №. 5803 გვ. 180°).

კრედიტობაზე. მაგრამ ნაწარმოები შორს სცილდება მხოლოდ ერთ ქალაქის ისტორიის ფარგლებს. იგი წარმოადგენს ურთავარ მოკლე ენციკლოპედიას, რომელშიც გადმოცემულია საბაღოთისა და მთელი რიგი მუსლიმური საზღვარგარეთის ისტორია პიჯრის პირველი ეტევის საუკუნისა. განსაკუთრებით ძვირფასია ის ცნობები, რომლებიც იბნ ალ-აზ-რაყის ცხოვრების ხანას, პიჯრის VI საუკუნეს⁵ ეხება, რადგან იგი ავტორი აქ აღწერილი უმეტესი ამბების უშუალო მოწმე და თვითმხილველია, ანდა ინფორმაცია თანამედროვეებისაგან აქვს მიღებული.

„მადამპარიკინის ისტორია“ მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანი წყაროა კავკასიისა და კერძოდ, საქართველოს ისტორიისათვის. ზოგიერთ შემთხვევაში, იგი შეიძლება ითქვას, პირდაპირ უნიკალურია. წიგნში გვხვდება სრულიად მოულოდნელ თარიღებს, მოულოდნელის თავისებურ აღწერას, ადგილობრივი ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების მეტად ცოცხალ გადმოცემას.

სამწებაროდ, „მადამპარიკინის ისტორია“ დღემდე სრულად არაა გამოცემული. პირველად ნაწილები ალ-ჰარიკინის ძეგლებიდან გამოაქვეყნა პ. ამედროზმა, რომელმაც 1908 წ. იბნ ალ-კადანისის ნაშრომის გამოცემას სქოლიოებში დაურთო ვრცელი ნაწყვეტები არაბ ავტორთა, მათ შორის იბნ ალ-აზ-რაყის ნაშრომიდანაც [6]. 1959 წ. გამოიცა ერთი ნაწილი ძეგლებისა, რომელიც შეკვანიდების ქუთულ დინასტიას ეხება [8]. ნაწყვეტები საქართველოს შესახებ დაბეჭდილია 1949 წ. გ. წერეთლის არაბულ ქრისტომათიაში, სადაც ტექსტი პირველად გამოქვეყნდა ბრიტანიის მუზეუმის (Or. 6310, გვ. 102-105) ხელნაწერიდან. ზოგიერთი ადგილი შესწორებულია ან შევსებული იმავით მუზეუმის მეორე ხელნაწერიდან (Or. 5803, გვ. 161-162) [1, გვ. 7].

ცნობილია „მადამპარიკინის ისტორიის“ ორი ხელნაწერი, რომლებიც ბრიტანიის მუზეუმშია დაცული - Or. 5803 და Or. 6310⁶. Or. 5803 თითქმის სრულია და შედგენილია პიჯრის 572 წ.⁷ გადაწერილი უნდა იყოს დამასკოში [1, გვ. 785]. ხელნაწერი შეიცავს 400 გვერდს. თვითველ გვერდზე 23 სტრიქონია, რომელთაგან ბოლო ორი უმეტესად ნაწილია. ხელნაწერს აკლია რამდენიმე გვერდი თავში, შუაში და ბოლოში. შესაძლოა იგი შემდეგ იქნა გასწორებული, რადგანაც ხშირად გვხვდება ჩამატებული სიტყვები ან მთელი წინადადებები. არის გადაშლილი ადგილებიც. დაწერილია კარგი ხელით, მაგრამ უწერტილოდ. ხშირად წერტილები გვხვდება უადგილო ადგილას, ბევრია მოგვრადი და გრამატიკული შეცდომები, შეუაბამო კონსტრუქციები კლასიკური არაბული ენის ნორმების დაცვასაშორისით [1, გვ. 7 ; 10, გვ. 27].

4 VII-XII სს.

5 XII საუკუნე

6 ეს ხელნაწერები პირველად აღწერა პ. ფ. ამედროზმა, რომელმაც ამავე დროს გამოაქვეყნა ბიოგრაფიული ცნობები ავტორის შესახებ და მთელი რიგი ნაწყვეტების ინგლისური თარგმანი [7].

7 1176-1177 წ.წ.

8 დამასკოში არაა გვერდები, სადაც მოთხრობილი უნდა იყოს პიჯრის პირველი 17 წლის ამბები: მუჰამადის, აბუ ბატრისა და ომარ I ხანა, შუაში და ბოლოში ადგილები, რომლებიც 567-569 და 571-572 წლების ამბების აღწერას ეხება.

მეორე ხელნაწერი - №. 6310 უფრო ძველია. როგორც ტექსტშია მოთხოვნილი, შედგენილი უნდა იყოს 560/1164-5 წწ. ნწყება 255/868 წ. ამბების აღწერით და არ მოიცავს შიშის პირველ ორნახევარ საწყურეს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ხელნაწერი პირველზე თითქმის ორჯერ ნაკლებია, მას მაინც აქვს გარკვეული მნიშვნელობა, რადგანაც იგი ზოგჯერ აცხადებს და აზუსტებს №. 5803-ის ცნობებს, ზოგჯერ კი ასწორებს შეცდომებს.

აღ-ჭარბის ცნობებმა აბილისისა და საქართველოს შესახებ იმდენივე მიიპყრეს მკვლევართა ყურადღება. ე.მინოქსკიმ ისლამის ენციკლოპედიისათვის აბილისზე დაწერილ სტატიას გამოიყენა ამეღროზის შემოთავაზებული გამოკვლევა და აღნიშნა აღ-ჭარბის ცნობის მნიშვნელობა აბილისის ისტორიისათვის [12 გვ. 795].

1930 წ. ირანელმა ისტორიკოსმა ქესრევი აფერიზელმა სამ ტომად გამოსცა ნაშრომი „დავიწყებული ხელმწიფენი“. ამ გამოკვლევას მესამე წიგნში, რომელიც შედგენილია მძიმე მიძღვნილი, ქესრევიმ დამატების სახით დაბეჭდა აბილისის შესახებ აღ-ჭარბის ცნობის სპარსული თარგმანი [9].

1942 წ. ქესრევი აფერიზელის პუბლიკაციის საფუძველზე, აღ-ჭარბის ამ ნაწილის სპარსული ტექსტი, ამეღროზის მიერ გამოქვეყნებულ ცნობებთან ერთად, დაბეჭდა ვლ. ფურჩიქიმ [3, გვ. 139-143] და აღნიშნა მათი მნიშვნელობა. მან მოგვცა ტექსტის ქართული თარგმანი და დაურთო შესაბამისი კომენტარები.

ასე შემოვიდა აღ-ჭარბი ქართულ ისტორიოგრაფიაში, არა უშუალოდ არაბულიდან, არამედ სპარსულის მეშვეობით.

1949 წ. მინოქსკიმ ინგლისურად გამოაქვეყნა აღ-ჭარბის ცნობები კავკასიის შესახებ [10, გვ. 27-35]. წერილში მოყვანილია აღ-ჭარბის ცნობების ინგლისური თარგმანი კომენტარებით. თარგმანი გაკეთებულია ბრიტანეთის მუზეუმის ხელნაწერების მიხედვით.

ნაწილები საქართველოს შესახებ აღ-ჭარბის თხზულებიდან სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებულია აგრეთვე მინოქსკის სხვა ნაშრომებში [4, გვ. 222-225; 11].

1957 წ. აზერბაიჯანის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომებში დაიბეჭდა გ. წერეთლის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტის რუსული თარგმანი, შესრულებული ა. მამედოვის მიერ [5, გვ. 222-225].

როგორც აღვნიშნეთ, აღ-ჭარბის ცნობები ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შემოიტანა ვლ. ფურჩიქიმ. ამ ცნობების მნიშვნელობა საგანგებოდ აღნიშნა გ. წერეთელმა და შეაფასა მათი ღირებულება ქართული კულტურის ისტორიისათვის [2, გვ. 40-41]. მანვე 1949 წ. არაბულ ქრესტომათიაში გამოქვეყნებულ ტექსტს შესავალში წარუძღვარა ამ ცნობების მოკლე მიმოხილვა [1, გვ. 6-8].

თანდათან აღ-ჭარბის ცნობებმა მკვიდრად მოიკიდა ფეხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო თხზულების იმ ნაწილმა, სადაც ლაპარაკია აბილისში არსებულ ეთარებაზე XI ს. ბოლოსა და XII ს. დასაწყისში.

მიუხედავად აღ-ჭარბის თხზულებისადმი დიდი ინტერესისა, ცნობები საქართველოს შესახებ ჯერ კიდევ არ არის სრულად თარგმნილი ქართულ ენაზე; დღემდე არ არის გამოყენებული არც სათანადო ადგილების არაბული ტექსტი. ასეთი სამუშაოს ჩატარება განზრახული მქონდა გ. წერეთელს, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი განხორციელება მან ვერ მოასწრო.

ჩვენი თარგმანი, რომელიც ქვემოთ მოგვყავს, გაკეთებულია ბრიტანეთის მუზეუმის №. 5803 ხელნაწერის მიხედვით. თარგმნილია თხზულების მხოლოდ ის ნაწილები, რომლებიც აღ-ჭარბის საქართველოში მოგზაურობას ეხება.

მე ვნახე ისინი⁹ 549 წელს¹⁰, სახელდობრ, როდესაც გავემგზავრე ქალაქ
 აბილისს და დავრჩი იქ იმ ზამთარს. შემდეგ შევედი აბხაზთა მეფის, აბილისის
 მეფის, სამსახურში და მასთან ერთად გავედი [აბილისიდან] მის ლაშქარში.
 მყოფი მეფემ დაიწყო თავისი სამეფოებლის შემოღობა კილი-კიდეშდო. ერთი ადგი-
 ლიდან მეორეში გადადიოდა. მეც მასთან ერთად ვიყავი. ერთ დღეს, როდესაც ჩვენ
 გავჩერდით დარბანდის ვილაჟში, - ეს კი არის ხაზურანის¹¹ დარბანდი, - რომლის
 შესახებაც ამბობენ, რომ ბირველად იგი ააშენა ხოსრო კუბაზმა, მეფემ დატოვა¹²
 ლაშქარი კოშკში¹³ მისი ძირას. დარბანდის მეფე, - იგია ამირა აბუ-ლ-მუზაჰჰარი¹⁴,
 გამოვიდა აბხაზთა მეფის სამსახურად და აახლა მას მსახურნი მისი აქ ყოფნისა
 და ღვინისადგის [საჭირო ნივთებით და სურსათ-სანოვანით], რადგანაც იგი იყო სი-
 ძე აბხაზთა მეფისა - ცოლად შეაყვდა მისი ასული.

აბხაზთა მეფედ მაშინ იყო დიმიტრი, დავითის ძე, დავითიანი, რომელიც პესამ
 აღ-მასიჰად¹⁵ იწოდებოდა. მეფე და მისი ლაშქარი დაბანაკდნენ იმ ველზე¹⁶ და მეც
 მათთან ერთად ვიყავი. ერთი საათიერ არ გასულიყო, რომ იმ სოფლებიდან ლაშქართან
 ხალხის ჯგუფი მივიდა. მე დავინახე ერთი მათგანი, რომელმაც იმ ადგილთან გაიარა,
 სადაც მე ვიდექი. იგი არაბულად ლაპარაკობდა. მე განიცვირდა ეს და ვუთხარი :
 „საიდან ხარ, ყმაწვილო? მე ჯერ არაღინ მინახავს ამ ქვეყანაში, რომელიც არაბუ-
 ლად ლაპარაკობდეს.“ მან მიპასუხა: „მე იმ სოფლიდან ვარ“ - და მიუთითა სოფელს
 ან მთის შუაში მწვერვალზე რომ იყო. ვკითხე: საიდანაა ეს არაბული მეტყველება?
 თქვა: „მეცა და ყველანი ჩვენს სოფელში არაბები ვართ და ჩვენ ვლაპარაკობთ
 არაბულად.“ ვკითხე: „რამდენი ხანია რაც აქ ცხოვრობთ?“ მიპასუხა: „ჩვენ მოვედით
 აქ დაახლოებით 500 წლის წინათ,¹⁷ ან მეტი ან ნაკლები.“ ვკითხე: „რომელი არაბებიდან
 ხართ თქვენ?“ თქვა: „ჩვენ ბანუ უმაჰას, ჯინდის და სხვა ტომებიდან ვართ, მაგრამ
 ახლა ერთმანეთში ავირიეთ.“ ვკითხე: „რამ მოგიყვანათ ამ მხარეში?“ მიპასუხა:
 „არ ვიცი.“ ვუთხარი: „ეშვი არაა, რომ თქვენ პესეინის¹⁸ შშვილობა მას, - მკვლედი-

9. დერბენდის ახლს მუხორები არაბები.

10 1154 წ.

11 ტატარშია انجرا ვ. მინორსკი კიძულუმს: ხაზარანის დარბანდი.

12 ტატარშია ზ

13 განიგებდა დარბანდს III ს. შუა წლებში. ვ. მინორსკი მას დერბენდის ამირა
 აღ-მადიქ აღ-ადილ მუზაჰჰარ იზნ მუჰამმად იზნ ხალიფასთან აიგივებს. [4, გვ.
 185]. ვფიქრობთ, რომ ეს არის არა ერთი და იგივე პიროვნება, არამედ ან ამირას
 მამა - აბუ მუზაჰჰარი.

14 პესიის მთხვილი.

15 ტატარშია ზ

16 VII საუკუნის 70-80 იანი წლები.

17 ძველი არაბული ტომები, რომლებიც არაბეთის ნახევარკუნძულზე მოსახლდებოდნენ.

18 მეოთხე მაღმორწმუნე ხალიფა ალისა (656-661) და მუჰამედის ასული. ფატი-
 მას ვაფიშვილი. მოკლული იქნა ქ.ქერბალასთან 61 680-81 წწ. ხალიფა
 იაზიდ I-ის დროს.

ბის შთამომავალნი ხარ, იმამთაგანი, ვინც გაეტყუა მუხთარ იბნ აბუ წუბაჲდას¹⁹ კუა: „საიდან იყი?“ ვუბასუხე: „დაწერილიდან, რომ პუსეინის მკვლელობა ერთი ჯგუფი გამოიქცა დარბანდში“.

ის დამე გავიდა. მეორე დღით ჩემთან მოვიდა ეს კაცი. თან ხალხი ახლდა. მოვიდნენ ჩემთან და ერბანს ვისაუბრეთ. მათ შორის ერთი მოხუცი იყო, სახელად მუშა - მამად იბნ იმრანი. მე დავუწვე მას. გამოკითხვა ამ მხარეში მათი ცხოვრების შესახებ, როგორ დამკვიდრდნენ აქ და უკან არ დაბრუნდნენ. მიპასუხა: „ეს ადგილი ჩვენს სამშობლოდ იქცა.“ ვკითხე: „როგორ არ დაგაფიქრდათ არაბული ენა?“ მიპასუხა: „ჩვენ გადავიცეთ მას ერბანეთს და არ ვტოვებთ არაბულად ლაპარაკს. ყოველი ქალი ჩვილს მხოლოდ და მხოლოდ არაბულად ელაპარაკება და ბავშვი იზრდება არაბულ ენაზე.“ ვკითხე: „როგორია თქვენი მდგომარეობა აქ?“ მიპასუხა: „ძალიან კარგი. ჩვენ ვცხოვრობთ სხეებისაგან განცალკევებით და ეს მიწა, ზომით 5 კვ. ფარსახი, ჩვენ გვაქვს ვინის. ჩვენ ვმესაფეთ იმას, რაც გვჭირდება და არავინ არ გვიშლის ხელს. ეს ამირა, დარბანდის პატრონი, დიდი ყურადღებით გვეტყუება და ყველანაირად გვაძლევს უხვად, რაც გვჭირდება. ასე იყო ყოველი მმართველის დროს. ჩვენ საუკეთესო მდგომარეობაში ვართ.“ შემდეგ დაუმატა: „იყოფ, რომ ჩვენ გამოფეტქეთ მუხთარ იბნ აბუ წუბაჲდას. მას კიდევ ერთი ტომი გამოეტყა. არც ჩვენ და არც ისინი არ ჩავეუბრდით მას ხელში. ხომ არ იყი, სად წავიდა ის მეორე ჯგუფი და სად არიან დღემდე?“ ვუბასუხე: „მეორე ჯგუფი გაიტყა მოსულში და აღ-ჟაზირას მთებში. მუხთარმა კაცი გაუგზავნა იბრაჰიმ ბლ-აშთარ ან-ნაჰაის და მოითხოვა ისინი. ისინი კი ილტვოდნენ და გაიტყნენ მრჩარ-კინის²⁰ მხარეში. მაშინ მან აბდ ალლაჰ იბნ მუსაფირს გაუგზავნა კაცი და მასაც მოითხოვა ისინი. ისინი კი გაიტყნენ სანასინის²¹ მთებზე, მრჩარკინის ზემოთ რომაა და დარჩნენ მეფე სანხერიბთან, სანასინის მეფესთან. ეს არის არმანთა ერთი ჯგუფი.“ მან თქვა: „სწორი თქვი, მაგრამ დარჩა ვინმე მათი შთამომავლობიდან ახლა?“ ვთქვი: „დიახ, ისინი სომეხთა ერთ ჯგუფს შეადგენენ“. მათ გაატარეს ეს დღე ჩემთან და დაბრუნდნენ მთაში. მე კიდევ ორ დღეს დავერჩი ამ ადგილას ღამეტართან ერთად. შემდეგ იქიდან წავიდეთ (გვ. 64^ა - 64^ბ).

515 წელს²² თბილისის ხალხმა²³ მოციქული გაუგზავნა ნაჟმ ად-დინ ალ-დაზის²⁴ და მოიწვია იგი, რათა ჩაებარებინათ მისთვის თბილისი. იგი (ქალაქი) მანამდე მისი ხალხის ხელთ იყო თითქმის 40 წლის განმავლობაში. მისი გამგებელი დაახლოებით 200 წელს იყო ერთი გვარის მის მცხოვრებთაგან, რომლებსაც უწოდებდნენ ბანუ ჯაფარს²⁵.

19 მავალების აჯანყების მეათეი ერაცში 684-685 წწ. ალ-ჭარკი დიდ ადგილს უბოძს მუხთარის აჯანყების აღწერას. დაწერილებით გადმოგვცემს პუსეინის მკვლელების სიკვდილით დასჯის ამბავს. მისი სიტყვებით, გატყუვლთა ერთი ნაწილი წავიდა აზერბაიჯანში და იქიდან გადავიდა ბაბ ალ-აბგნების (დერბენდის) მხარეში, სადაც მათ ორი სოფელი გააშენეს.

20 მაჰმადჰარიკინის სასაუბრო ფორმა.

21 სასუნე. მთიანი მხარე არმენიაში.

22 1121 წ.

23 ტექსტშია აბლ (J a l) - მოსახლეობა, ხალხი, მცხოვრებლები, ნათესაობა, ოჯახი.

24 ქართული წყაროების ელდაზი ძე არდუხისი (1104-1122), ართუკიდ თურქმანთა დინასტიის მარდინისა და მაჰმადჰარიკინის შტოს პირველი წარმომადგენელი.

25 ჯაფარიანები. თბილისის ამირათა საგვარეულო, რომლებმაც თბილისის ამირობა მათი „სახლის“ მემკვიდრეობით კუთვნილებად გადააქციეს.

შემდეგ ამოწყდნენ მათი (ამ გვარის) უხუცესები და გადაშენდნენ. მათი ძალაუფლება მისი ხალხის ხელში გადავიდა. მართავდა (მას) მისი ხალხი და ყოველ თვეს მათ სავაჭროს განაგებდა ერთ-ერთი მათგანი. იყვნენ ასე 40 წელს.

მეფე დავითი, მეფე აბხაზთა და ქართველთა მათ ძლიერ ავიწროვებდა და ისინი გადაშენდნენ. გაუგზავნეს კაცი სულტან თოღრულ ბეგს,²⁶ სულტან მუჰამმადის ძეს, განუოსა და არჩანის მალიქს, რომელმაც გამოუგზავნა მათ შიჰნა.²⁷

მაგრამ ქართველთა მეფის მხრიდან შევიწროვებამ იმძლავრა. ასე გაგრძელდა ერთ-ხანს. მაშინ შეთანხმდნენ, რომ გაუგზავნიდნენ მას (მეფეს) ყოველ წელს 10000 დინარს და იქნებოდა მათთან შიჰნა 10 მხედრით. ამ პირობაზე დარჩნენ რამოდენიმე ხანს.

[შემდეგ] გაუგზავნეს მოციქული ნაჟმ ად-დინ ალ-ლზინს და მოიხმეს იგი. ისიც გამოემართა დიდი ღაშქრით. თან ახლდა ღუბაჟს იბნ სადაკა,²⁸ მეფე არაბთა, რომელიც იყო ნაჟმ ად-დინის სიძე, მისი ასულის, გოჰარ ხათუნის ქმარი. იგი სწორედ ამ წელს მოსულიყო მასთან. ასე წამოვიდა ამ ღაშქრებით.

შეუთვალა მან (ალ-ლზინი) შამს ად-დავლა ტულან არსლანს,²⁹ არჩანისა და ბადლისის მფლობელს, რომელსაც ეკუთვნოდა ქ. დვინიც და უბრძანა, რომ მისდგომოდა (თბილისს) აღმოსავლეთის მხრიდან. იგი წამოვიდა და თან წამოიყვანა ყადი 'ალამ ად-დინ იბნ ნაბათაჰი,³⁰ ძე მისი - ყადი 'ალამ ად-დინ აბუ ლ-ჰათმ ალ-ქაზირი, რომელიც ახლა³¹ მარდინის ყადია და ევაზირი, აბუ თამაზ იბნ 'აბდუნის. მათ მიადგინეს არჩან რუმს. დარჩნენ ყადი და ევაზირი არჩან რუმში, ხოლო შეიყვანა ღაშქრები (ალ-ლზინი) ყარსის ცილადიდან თრიალეთის გზით. შეთანხმებული იყვნენ, რომ შეეკრებილიყო ღაშქარი მთლიანად თბილისის კართან. სულტანი თოღრულ ბეგი განუოს მხრიდან გამოემზადა, ტულან არსლან ალ-აჰდაბი დვინიდან გამოემართა. ნაჟმ ად-დინმა იქამდე იარა, ვიდრე მასა და თბილისს შორის არ დარჩა მთა, ნახევარი დღის სავალზე.

გამოვიდა მეფე დავითი და მასთან ერთად ძე მისი დიმიტრი დასავლეთის მხრიდან დიდი ღაშქრით, დაეშვა მათ წინააღმდეგ ამ მთიდან მაშინ, როდესაც ისინი მთის ძირში იყვნენ და ჯერ არ მოსულიყო ღაშქარი არც სულტან თოღრულ ბეგისა, არც შამს ად-დავლა ალ-აჰდაბისა და მის თანმხლებთა. ქართველები და მუსლიმები შეეპოვნენ ერთმანეთს დიდი ბრძოლით. დამარცხდა ნაჟმ ად-დინი. დიდძალი ხალხი ამოუხოცეს. ურწმუნოებმა ხელთ იგდეს დიდი ნადავლი. ნაჟმ ად-დინი და ღუბაჟი მკირე რაზმით გაიქცნენ, ისე რომ დარჩნენ მათთან (ქართველებთან) ტყვეები ამ ჩვენს დრომდე.

26 თოღრულ იბნ მუჰამმადი, ერაყის სელჩუკიანთა დინასტიის წარმომადგენელი. 1120-22 წწ. არჩანისა და განძის გამგებელი.

27 شمس მეფელთა რაზმი, რაზმის მეთაური.

28 ნურ ად-დავლა ღუბაჟს II (1108 - 1135). ქ. პოლასა და ცენტრალური ერაყის გამგებელი.

29 მეორე ხელნაწერში ჰაზრ ად-დინ ტულან არსლან ალ-აჰდაბი (კუზიანი)

30 როგორც ალ-ჰაზირი მოგვითხრობს, ყადის თანამდებობა მაჰმადიანულ რაზმში ნაბათას (ნაბათას შიჰნაშემადგენლის) ხელთ იყო 59 წლის განმავლობაში.

31 572/1176 წელი.

მე ვწახე ამ ბაჰლის ველი, როდესაც ჩავედი თბილისს 548 წელს³² და გავერქვე იქ. შემდეგ შევედი აბხაზთა მეფის სამსახურში და დავტოვე მასთან. მასთან ერთად წავედი და ვიმოგზაურე მის სამფლობელოში სამოუდოაშზე მეტი ოდის განმარტებაში. მან გადაიარა აღ-ღანი, დარბანდის მხარე და აბხაზის ვილადი. ერთ დღეს აბხაზის ვილადში მივაღწიეთ დიუ კოშკს მთის ძირას, რომელიც ეადიოდა უბე - სიმეგრეში იდგა. იქ ჩამოხდა მეფე და მოთხრობდა: „მეცარი, ამ ციხეში არის ბრძოლის მეორე ერთი ტყვე კაცი აღ-ღანს მცველთა რაზმიდან. აღი ხედავ მასთან, ნახე და შეიძლება - საიდანთა იგი?“ მე გადავწყვიტე გამეკეთებია ეს და ვაქტივ ვიხვე მეფეს, რომ გადავიხვეოდა იგი. ის ღამე გადმოვიწე. როდესაც დაჯდა განთიადი, დავეკა ბუკვა გამგზავრებისამ, რაჯანაც (მეფეს) მოსვლოდა ამბავი, რომ მის ერთ-ერთ ვილადში მის წინააღმდეგ ბრძოლა დაწყებულიყო. როცა მეფეს ეს ამბავი მოუვიდა, გამგზავრა მეფე და მისი ხალხი და აღარ იყო ამ კაცთან შეხვედრის შესაძლებლობა.

როდესაც განადგურდა ნაფხ აღ-ღანი და წაიან გაბრუნდა იმადთან ერთად, ვინც გადაარჩა, გაემართა მეფე აბხაზთა ნადავლითა და ტყვეებითა, დაბანაკდა თბილისთან და ერთხანს აღყაში პყავდა. შემდეგ გაანგრიდა მისი კეფელი დასაფლავის მხრიდან, შევიდა ქალაქში მახვილით, გადაწვა იგი და გაძარცვა. სამი დღის შემდეგ დაუბრუნა მის მცხოვრებლებს და მოაღბო მათი გულები. აღუთქვა მათ წყალობა და მოუხსნა იმ წლის წერი, მაჰნა, აკსანტი და ხარაჰა³³, დაუღო მესლიმებს ყველა [პირობა], რაც მათ მოსურვეს იმ პირობათაგან, რომლებიც ძალაშია ახლაც. [ეს პირობებია]: რომ არ გადავიდოდა ზემ ქალაქი მესლიმთა უბანში ღორი, არც დაიკვლიდოდა იქ და არც იქნებოდა [გასაყრდად] ზაზარზე; მოუჭრა მათ ღორპემები, რომლის ერთ მხარეზე იყო სახელები სულტრისა და ხალიფასი, მეორე მხარეზე - სახელი ალაჰისა და სახელი წინასწარმეტყველისა, - მშვიდობა მას. მისი (მეფის) სახელი კი ღორპემის კოფზე [იყო ამოტვიფრული]. ქალაქში გამოაცხადა, რომ ვინც მესლიმანს რაიმე ვნებას ან ზიანს მიაცუნებდა, ნებას რადედა დაუსჯელად მისი მოკვლისა. პირობა დაუღო, რომ აშეკარად შეიძლებოდა აზანისა და საღათის³⁴ შესრულება და [ყურანის] კითხვა; რომ წარმოეტკმათ ხუტბა პარასკუბით, ელოყათ და მოეხსენებიათ ხალიფა და სულტარი და არ მოეხსენებიათ მინბარჩიდან მათ გარდა არავინ. დაუღო პირობა, რომ თბილისში, თსმაილის აბანოში არ შევიდოდა არც ქარღველი, არც სომეხი და არც ოუღეველი. და განსაზღვრა ამ წილს ქარღველის სამსახური³⁵ 5 დინარით, ოუღეველის - 4 დინარით, მესლიმის 3 დინარით.

მეფემ მიაგო მესლიმებს უდიდესი პატივი. შეენიერება, ეფთხა მებრძოლებს და სულელებს ისეთი ღირსება და პატივი მქონდათ, რაც არ მქონიათ (დღია) მესლიმებთანაც კი. მე ვწახე ყველა ეს პირობა ძალა ი იყო მაჰნად, როცა ჩავედი თბილისში 548 წელს. მე ვწახე აბხაზთა მეფე დიმიტრი, რომლის სამსახურშიც ვიმოგზაურო, [როგორ] ჩამოხდა თბილისში და დარჩა იქ რამდენიმე ხანს. ერთ პარასკევს დღეს იგი მივიდა ჟამეში, დაუდა ქვის საფლავზე ბატიბის პირდაპირ და დღით არ მოუკლდა - ვიღაც არ ჩაათავეს ხუტბა ხატობმა და ხალხმა. პირელი ხუტბა მოიპოვნა, შემდეგ გავიდა და შეიწირა ჟამეს 200 წილილი დინარი. მე ვწახე აღიანები, მესადაგებო-ში, დიდებულები, სულ-

32 1153-54 წ.წ.

33 გადასახადები და ვადლებულობანი.

34 ლავისაკენ მოწოდება და დღის მადურებასთან დაკავშირებულ ცერემონიათა შესრულება.

35 ტექსტშია ხიდმათ (خدا), რაც სამსახურს ნიშნავს.

ფიქტი და მოცულობები, რომელთაც პარტიები იღებდა იგი და ასარქუქებდა. ისე კეთილად ექცეოდა, რისი მსგავსიც არ არსებობს. მე ვნახე (იქ) ისეთი პარტივისტმა მუსლიმებისა, რაც მათ ბაღდადშიაც კი არ ექნებოდათ³⁶ (გვ. 161^ა - 162^ა).

36 ძეგლების ამ ნაწილში გადმოცემული ამბები დიდგორის ბრძოლისა და დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის განთავისუფლების შესახებ მით უფრო მნიშვნელოვანია, რომ ეს ინფორმაცია ავტორს მიღებული პქონდა ერთი მხრივ ქართველების, მეორეს მხრივ კი არაუკიდებისაგან იმ დროს, როცა მოგონებები ამის შესახებ ჯერ კიდევ არ იყო დავიწყებული. აღ-ჭარბი ახლოს იდგა არაუკიდ მმართველებთან. სწორედ საქართველოში ყოფნის დროს გაიგო მან მისი პატრონის, არაუკიდი მმართველის შესახებ აღ-დინ თემურთაშის (1122-1153) გარდაცვალების ამბავი, რაც მეფე ლეონტეზე შეატყობინა. ეს იყო 549 წ. მეპარამის 4-ს (1154 წ. 21 მარტი).

ლიტერატურა

1. გ. წერეთელი, არაბული ქრესტომათია, თბ. 1949.
2. გ. წერეთელი, სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის, ასუ სამეცნიერო მოხსენებათა კრებული № 1, 1947.
3. ვლ. ფურცხიძე, არაბი ისტორიკოსი XII ს. თბილისის შესახებ, ენიმიკის მოაზრება, XIII, 1942.
4. В.Ф. Минорский, История Ширвана и Дербенда, М. 1963,
5. Труды Института истории АН Азербайджанской ССР, т. XII, Баку, 1957
6. Amedroz H.F., History of Damascus (363-555 A.H.) by Ibn al-Qalanisi, Leyden, 1908.
7. Amedroz H.F., Three arabic MSS on the History of the City of Mayyāfāriqīn, IRAS, 1902.
8. Awad B.A.L., Tārīkh al-Fāriqī, Cairo, 1959.
9. Kasrawī Tabrizi, S.A., The Forgotten Rullers (Shaddadits) vol. III, Teheran, 1930.
10. Minorski V., Caucasica in the History of Mayyāfāriqīn BSOAS, vol. XIII, part I, 1949.
11. Minorski V., Studies in Caucasian history, London , 1953 (Cambridge Oriental Series, N 6)
12. Minorski V., Tiflis, EI, Leyden, 1930.

Э.Т.СИХАРУЛИДЗЕ

АЛ - ФАРИКИ В ГРУЗИИ

Р е з ю м е

Сочинение арабского автора XII в. Ибн ал-Азрака ал-Фарики "Тарих Маййафарикин", посвященное истории его родного города, имеет первостепенное значение для изучения истории Грузии XI - XII вв.

Автор сочинения в 548/1153 г. приехал в Грузию, поступил на службу к царю Димитрию I (1125-1156) и вместе с ним посетил ряд областей страны.

Значение сведений ал - Фарики особенно возрастает в той части его труда, в которой автор выступает как очевидец.

В статье представлен краткий обзор сочинения ал-Фарики, перевод на грузинский язык извлечения, повествующего о посещении автором областей грузинского государства. Перевод снабжен соответствующими примечаниями.